

місць тощо); упередження застійних форм безробіття й нерегламентованих форм діяльності, які лише прискорюють депрофесіоналізацію населення і посилюють соціальну напругу в суспільстві; оптимізацію процесу вивільнення й перерозподілу робочої сили з точки зору забезпечення мінімізації соціальних втрат і можливих негативних економічних наслідків; мобілізацію організаційних, технологічних, соціально-економічних резервів праці та загальне зниження трудомісткості виробничих процесів, передусім, на основі їх технологічного оновлення.

Аналіз змісту еволюції вітчизняного й європейського ринків праці, її рушійних сил показує, що формування дієвої політики зайнятості має полягати в поетапному, послідовному і неконфліктному трансформуванні сучасних (переважно адміністративного характеру) форм і методів регулювання цієї сфери у ринкові механізми саморегуляції через опосередкування товарно-грошовими відносинами процесів обігу робочої сили. Такий підхід перш за все означає досягнення еквівалентності в обміні результатів праці на фонд життєвих засобів, необхідних людині для нормального відновлення здатності до праці і забезпечення розширеного відтворення робочої сили, шляхом піднесення ціни робочої сили через піднесення ціни робочої сили. Це дасть можливість сформувати необхідні передумови для вискоєфективного функціонування ресурсів праці на паритетних засадах з іншими агентами єдиного суспільного відтворювального процесу.

Гай-Нижник П.П. (Київ)

ПРИВАТНІ БАНКІВСЬКІ ТА КРЕДИТОВІ УСТАНОВИ В УКРАЇНІ 1917-1918 рр.

У статті висвітлюється стан та розвиток приватних банківських і кредитових установ України в контексті соціально-економічного та політичного становища в Українській Народній Республіці та Українській Державі (Гетьманаті) у період становлення вітчизняної державності 1917-1918 рр. Показано взаємини приватного банківсько-кредитового капіталу з офіційною політикою урядів Центральної ради та Гетьманату П.Скоропадського, досвід яких, з огляду на сучасний розвиток національного державотворення, залишається актуальним і донині. Об'єктом розвідки є приватні банківські та фінансово-кредитові установи; предметом – внутрішня соціально-політична та економічна атмосфера в Україні в області діяльності недержавних банківських установ та приватного кредиту.

До Першої світової війни (1914-1918 рр.) на території підросійської України працювало 3 тис. 660 кредитових установ різноманітного типу. Серед них було 161 відділення акціонерних банків і банківських контор та 316 товариств взаємного кредиту, а загалом у межах

українських губерній діяло 477 кредитових фірм¹. Всі вони проводили власні операції за чітко регламентованим і централізованим імперським законодавством. Правління найміцніших приватних банківських і кредитових установ знаходилися переважно у Петербурзі та Москві. Такий стан речей тривав практично до 1917 р.

Лютнева (1917 р.) революція в Росії призвела до поступової, але безповоротної децентралізації державного організму колишньої імперії. По всій її неосяжній території бурхливо ширилися національні і крайові окремішницькі політичні рухи, що очолили державотворчі процеси поневолених царатом народів. В Україні з березня 1917 р. втілення в життя національних прагнень взяла на себе Центральна Рада – законодавчий представницький орган (передпарламент) крайової революційної демократії, що об'єднав діячів політичних і громадських організацій переважно соціалістичного спрямування. Невдовзі І Універсалом Центральної Ради (від 10 червня 1917 р.) було проголошено про утворення автономної до петроградської влади Української Народної Республіки². Керманічі УНР одразу ж заявили про намір побудови в країні соціалістичного ладу. Виконавчим органом у країні став створений 15 червня 1917 р. Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради на чолі з В.К.Винниченком³. Фінансовими справами новопосталої республіки мало завідувати Генеральне Секретарство фінансових справ (на чолі з проф. Х.А.Барановським). На нього ж покладалося й врегулювання стосунків держави з приватними банківськими та кредитовими установами в Україні.

З перших же днів свого існування Центральна Рада опинилася у відчутній грошовій скруті, розв'язати яку її урядовці сподівалися за допомогою приватних банківських установ⁴. Під час слухання 27 червня 1917 р. доповіді генерального секретаря фінансів *“Про загальні основи найближчої роботи у фінансових справах”* можновладці Республіки, обговорюючи питання податкових зборів, на пропозицію Х.А.Барановського визначили, що *“Генеральний секретаріат має право погодитись з якоюсь банковою установою, щоб вона взяла на себе обов'язки обслуговувати потреби Центр[альної] Ради”*⁵.

Отже, Генеральному Секретаріатові було надано право брати на потреби Центральної Ради позики у приватних банківських закладах. Одночасно недостачу дрібновартісних грошей прагнула зменшити постанова Генерального Секретаріату від 4 грудня про видачу

¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВ України), ф. 1064, оп. 1, спр. 28, арк. 28.

² Украинская жизнь. – 1917. – № 3-6. – март-июнь; Вісти з Української Центральної Ради. – 1917. – № 9. – травень.

³ Народна Воля. – 1917. – 17 червня.

⁴ Див.: Гай-Нижник П. Фінансова політика Української Центральної Ради (1917-1918) // Наукові записки. Зб. праць молодих вчених та аспірантів. – К.: Інст. української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 1999. – Т. 3. – С. 356-400.

⁵ Нова Рада. – 1917. – 1 липня.

губерніальними і повітовими державними скарбницями замість грошових знаків населенню 5% короткотермінових серій білетів Російської Державної скарбниці (облігацій) та купонів від державних внутрішніх позик I і II випусків 1905 р., II випуску 1906 р., 5 % позик 1914 і 1915 рр., II внутрішньої 5 % позики 1915 і 1916 рр. та “Позики Волі” 1917 р. Цією постановою провінційні скарбниці, однак, скористалися не встигли через початок україно-більшовицької війни. Її доповнила невдовзі постанова від 21 грудня про прийняття скрізь, як грошових знаків, чеків, випущених київськими банками на ім'я Київської контори Державного банку до 1 березня (ст.ст.) 1918 р. Такі внески зараховувалися як звичайні поточні рахунки вкладників, а в ошадних касах – як внески, якими власники мали право розпоряджатися на загальних підставах. Метою цих заходів було не що інше, як негайне погашення “голоду” коштів у державному розпорядженні.

Як наслідок, банки одразу ж внесли 1 млн. руб. Заощадження Державного банку стали поповнюватися. 20 грудня в його касі було лише 40 тис. руб., 21 грудня поступило на поточні рахунки 4 млн. руб., а 22 грудня – ще 5 мільйонів рублів. З метою отримання дрібних грошей 20 грудня урядом було санкціоновано здійснення облати на всі заклади, де збиралися маклери і спекулянти дрібних грошей. Гроші конфісковувались і вносилися на поточні рахунки Державного банку. Всього внаслідок цієї акції було відібрано більш ніж 50 тис. рублів¹.

Такі кроки уряду викликали зрозуміле невдоволення ділових кіл. У зв'язку з цим Генеральним Секретаріатом було видано відозву до населення про торгіву і фінансову діяльність. Відозва мала внести заспокоєння в суспільство, у якому почали ширитися чутки, що фінансова діяльність уряду УНР спрямована проти вкладників та їхніх зберігань. Генеральний Секретаріат пояснив, що ним вжиті всі “заходи для спокійного ходу торгово-промислової та фінансово-економічної діяльності”. Уряд запевнив, що не допустить порушення прав вкладників і закликав населення “віднести з повною довірою до фінансових заходів всіх кредитових установ Української Народної Республіки, які тепер перебуватимуть під його контролем”².

Рік 1917 закінчився початком україно-більшовицької війни. Запровадження національної фінансової системи стало можливим лише з її успішним для України завершенням. 11 січня 1918 р. Мала Рада ухвалює *IV Універсал*, що проголошує самостійність УНР. Стосовно фінансово-економічної сфери в Універсалі зазначалося про перспективи передачі землі селянам без викупу, демобілізації заводів, боротьби з безробіттям, передачі до рук держави найважливіших галузей торгівлі (з метою обернути прибутки на користь народу), державної монополії на закордонну торгівлю і продаж та виробництво в основних промислових галузях, а також встановлення народного контролю над банками. З цього приводу, зокрема, вказувалося: “Віднині

¹ Немановъ Л.М. Финансовая политика Украины (7 ноября 1917 – 4 февраля 1919 г.). – К., 1919. – С. 35-36.

² ЦДАВОВ України, ф. 1063, оп. 3, спр. 1, арк. 114.

кредитова допомога банків повинна надаватися, головним чином, на підтримку трудового населення, на розвиток народного господарства Української Народної Республіки, а не для спекуляції і банківської експлуатації”. З приводу останнього визначення зважимо на те, що керівники Центральної Ради та її урядовці були непримиренними соціалістами і в їхньому розумінні всі приватні підприємці визначально вважалися експлуаторами трудового народу, а банкові заклади та подібні установи, як запевняв, наприклад, директор Державного банку УНР М.Кривецький, – “гніздами спекулятивного кредиту, бо переважна більшість товариств взаємного кредиту є розсадником самої нестримної спекуляції”¹.

Втім невдовзі (25 січня 1918 р.) члени Малої Ради і Ради Народних Міністрів (таку назву після проголошення IV Універсалу отримав Генеральний Секретаріат) змушені були залишити Київ. Спочатку державний провід перебрався до Житомира, а потім – до Сарн. Тепер врятувати Центральну Раду від остаточного розгрому могла лише стороння допомога. Ця допомога прийшла від країн Четверного блоку. Самостійний статус УНР дав можливість Україні заключити Берестейський договір з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною. За військовою допомогу німецьких та австро-угорських військ у визволенні України від більшовиків Центральна Рада зобов’язалася надати новим союзникам відплату значною кількістю продовольства та сировини. Вигнання з України більшовиків, проте, обернулося у німецько-австрійську окупацію, що невдовзі сприятиме фатальному кінцю для існування самої Центральної Ради і Української Народної Республіки. 1 березня 1918 р. уряд УНР прибув у звільнений Київ.

Наслідки більшовицької окупації. Беручи під свій контроль (за допомогою німецьких та австро-угорських військ) територію України, уряд УНР застав її народне і фінансове господарство у ще більш жалюгідному стані, ніж це було у 1917 р. Більшовицька окупація остаточно зруйнувала основи фінансово-економічного життя в країні. Торговельне і промислове життя зупинилося. Під час більшовицького панування в Києві та інших містах буржуазію було обкладено контрибуцією (у Києві вона дорівнювала 10 млн. руб., з яких було внесено готівкою та чеками 5 млн. руб.). Банкам було заборонено здійснювати будь-які операції, відкрито їх сейфи, золото конфісковано, а віднайдені в склепах готівкові гроші перенесено на поточні рахунки. Залишаючи Київ, як заявив на нараді представників банків керуючий Державним банком В.Ігнатович, більшовики вивезли кредитовими білетами 20 млн. руб. і золотої монети за номінальною ціною 1 млн. 700 тис. руб. Комісари вивезли з банків України на суму близько 700 мільйонів відсоткових паперів, а в Ростові-на-Дону було знищено на кілька сотень мільйонів рублів відсоткових паперів, що належали

¹ Там само, оп. 1, спр. 28, арк. 28.

одеській конторі Держбанку й ощадним касам, розташованих на терені України.

Державний і приватний кредит опинилися паралізованими. Ще до жовтневого перевороту, що відбувся в Петрограді, власне, українських великих приватних банків, як таких, не було. На терені України розташувалися мережі відділень кредитових установ, центри правлінь яких знаходилися у двох російських столицях. Там же перебував і їх основний капітал. Однак в українських відділеннях все ж знаходилися значні суми як коштовностями, так і готівкою, що належали самим відділенням та їх вкладникам. Разом з тим, нетривке перебування “совітів” в Україні не залишило часу для знищення адміністративного апарату приватних кредитових установ. Відтак урядові УНР слід було надати можливість цим установам відновити операції власною ініціативою, а із свого боку створити політичне сприяння їх економіко-кредитовій та грошовій діяльності. Центральна Рада ж, проголосивши соціалізацію і не здійснюючи її на практиці, створила паніку серед майнового класу, у населення з’явилася недовіра до банківських та кредитових установ. Непевність соціально-політичної ситуації в країні викликала відтік внесків у банки та звуження й без того незначної діяльності кредитових установ. Земельні банки взагалі припинили діяльність, очікуючи соціалізації землі. До того ж Центральна Рада у грудні 1917 р. розпорядилася ліквідувати всі місцеві відділення Державного Дворянського і Селянського земельного банку без заміни цього державного іпотечного банку будь-яким іншим.

Якщо незначні капітали ще перебували на поточних рахунках, то лише тому, що видачі за цими рахунками було обмежено. Крім того, за два тижні владарювання в Україні радянська влада не встигла провести націоналізацію банків. Коли Центральна Рада повернулася до влади, то її урядовці побачили, що всі банки зачинені, операції припинено, а грошових знаків у них не було. З вигнанням більшовиків банки відчинилися, але не мали змоги здійснювати (через відсутність грошових знаків) ані вексельних, ані переказних операцій. Народ перестав довіряти міцності уряду і його фінансовій політиці. Директор Державного банку В.Ігнатович на засіданні фінансової комісії 21 квітня 1918 р. нарікав з цього приводу, що у банки грошей не вносять через те, що населення не вірить, що вкладені гроші йому повернуть.

Стан банківської справи державного рівня характеризує той факт, що в першій половині 1918 р. (тобто за Центральної Ради, до гетьманського перевороту) центральна бухгалтерія Державного банку навіть не вела звітних балансів. Однак існували подібні баланси всіх кредитових установ України (за винятком районів Одеської і Харківської контор та Кам’яця-Подільського і Рівненського відділень), що висвітлюють фактично завмерлий стан приватного кредиту в Україні і недовіри населення до банків, зумовлених нестійкою позицією уряду Центральної Ради:

Баланси приватних кредитових установ (в тис. рублів)*Актив*

Місяць	Число	Каса	Поточні рахунки	Дисконт і позики	%% папери	Коресп.	Інші активні рахунки
Січень	1	30168	87242	723843	61853	183582	422810
Лютий	1	21552	92501	681698	57488	175990	494427
Березень	1	16737	88532	674126	53829	164643	440385
Квітень	1	23919	93073	657882	48418	184101	424905

Пасив

Місяць	Число	Капітали	Внески на по-точні рахунки	Переоблік і перезаклад	Коресп.	Інші пасивні рахунки
Січень	1	43543	896460	88245	189512	291739
Лютий	1	43126	869313	93893	166840	300485
Березень	1	41306	841560	95152	163926	296217
Квітень	1	41383	833861	97666	160832	294429

Тим часом, перед поверненням до Києва, Мала Рада під головуванням М.Грушевського ухвалює у Житомирі 1 березня 1918 р. закон, що встановлює в Україні нову грошову одиницю – гривню.

6 березня 1918 р. міністр фінансів М.Ткаченко (перебував на цій посаді з січня по березень 1918 р.) скликав нараду представників приватних банків для обговорення загального фінансового стану. На нараді виступив голова Ради Міністрів УНР В.Голубович, який сказав, що уряд продовжить курс на соціалізацію землі і що, незважаючи на присутність в Україні військ Центральних держав, ніяких змін в економічній політиці не відбудеться. У свою чергу, міністр фінансів гостро критикував банківських діячів за їхнє неспівчуття політиці Ради і звинуватив їх у прихильності до ідеї єдиної Росії. Міністр закинув банкірам і невдачі УНР в боротьбі з більшовиками. М.Ткаченко поставив вимогу, щоб банки припинили будь-які зносини з Росією і заявив, що урядом розроблено низку заходів, спрямованих на витіснення російського капіталу з українського ринку. При цьому він звинуватив банкірів у загальній фінансовій руїні та небажання банків допомогти державі вийти з фінансової кризи через надання необхідних коштів. Міністр вказав також, що в такому разі уряд вирішив вдатися до примусового займу і запропонував присутнім негайно приступити до внесків у рахунок цієї позики. У відповідь банківські діячі зауважили міністрові, що грошей у банків немає і вони самі потребують державної підтримки. Все ж таки на нараді було вирішено відкрити банки 8 березня для повернення грошей особам, які здали білети у 100 крб. за радянської окупації для обміну і розпочати видачі за поточними рахунками.

Своєрідною відповіддю на закиди міністра фінансів стала записка представників промисловості, торгівлі, фінансів і сільського господарства України до Ради Народних Міністрів від 9 березня 1918 р. У ній, зокрема, зазначалося, що приватний кредит і банківський апарат

знаходяться в стані, близькому до повного паралічу: повний підрив довір'я до забезпечення приватної власності став причиною гострої й одночасно зростаючої грошової кризи. Швидко використавши всю касову готівку, банки змушені підтримувати надзвичайно вузькі обмеження по видачах з поточних рахунків, що ще більш підірвало довіру до них. Банківські активи, що складаються з векселів сільських господарств, торговців та промисловців за умов розрухи в промисловості, торгівлі і сільському господарстві загрожують перетворитися в нуль. Податки не сплачуються. Помайнове обкладання перетворилося у фікцію. Все це створювало надзвичайні складнощі у підтримці тривкості української грошової системи та її валюти. В записці також йшлося про те, що “величезне порушення балансу економічного і фінансового життя України при паралічі нормальних фінансових джерел будуть змушувати до подальшого випуску і знецінювання паперових грошей”.

Невдачі у вирішенні фінансових проблем призвели до відставки з посади міністра М.Ткаченка. Тимчасово виконуючим обов'язки міністра фінансів став його товариш (заступник) інженер-технолог і соціал-демократ В.Мазуренко. Д.Дорошенко згадував, що саме В. Мазуренку довелося практично лише розпочати структурно-адміністративну організацію українського урядового фінансового відомства. На відповідальні посади він запросив свідомих української справи людей, які в той же час були й фахівцями у фінансовій сфері. *Фінансове становище уряду України навесні 1918 р.* втім продовжувало залишатися вкрай важким. 24 березня 1918 р. на засіданні Малої Ради уряд УНР було реорганізовано. Голова Ради Міністрів В.Голубович виступив з *урядовою Декларацією*, у якій щодо програми майбутньої праці нового Кабінету з фінансової політики, зокрема, зазначив: “У сфері фінансів у нас теж усе зруйноване, і все треба робити заново. Будуть заведені основні грошові знаки і поволі переводитиметься заміна знаків російських українськими. Мається на увазі урегулювання емісійного права, контроль над банками. Операціям ощадних кас буде надано більшої еластичності”. При цьому прем'єр ще раз наголосив, що “по міністерству фінансів положення особливо важке. Тут все знищено і все потрібно створювати заново”. Новим народним міністром фінансів УНР було призначено соціаліста-революціонера С.Перепилицю (1884-1932 рр.), на якого уряд покладав надії стосовно реорганізації й оздоровлення грошової системи України і які, принагідно зауважимо, він не виправдав.

Подібну ж ситуацію в державі змальовував 28 березня 1918 р. на спільному засіданні Комісії по товарообміну з Центральними державами й голова української делегації Порш, який вказав, що більшовики зруйнували весь фінансовий апарат України, вивезли мільйони рублів, провіантські запаси розграбовані або вивезені до Росії, пересувний склад залізниць вигнано на північ, мости підірвані, хліб потрібно купувати, а грошових знаків немає. 21 квітня 1918 р. урядом було скликано *спеціальне засідання фінансової комісії для обговорення загально-фінансової ситуації*, на якому аналогічну констатацію у

вступній промові визнав В.Мазуренко.

Невирішеність внутрішнього фінансового стану в країні і широке обговорення у Центральній Раді щодо умов перебування окупаційних військ в Україні – усе це створило нездоланий бар'єр між державною й окупаційною владами. Цілком розуміючи, що на поточний момент Рада не має ані сил, ані прибічників, які б стали на її захист, німецьке командування твердо вирішило повалити її правління в країні. За таких умов над Україною нависла реальна загроза перетворитися у генерал-губернаторство. Проте німці зробили ставку на зміну лише влади в Україні, а не її державного статусу. 29 квітня 1918 р. на з'їзді хліборобів генерала П.Скоропадського було проголошено Гетьманом усієї України. Німецький загін розпустив Центральну Раду, а в ніч з 29 на 30 квітня бойовики очолюваної П.Скоропадським таємною організацією “Українська громада”, захопили основні адміністративно-державні установи. Так, за активного нейтралітету окупаційних військ, у Києві відбувся державний переворот під проводом правих сил. На зміну Українській Народній Республіці постала Українська Держава у формі Гетьманату П.Скоропадського.

Нова влада проголосила курс на капіталізацію економіки й гарантувала підприємцям охорону приватної ініціативи як основи цивілізації. Саме за існування Української Держави приватні банківські та кредитові установи почали поступово виходити із стану глибокої кризи. Набув повномірних належних йому ознак і Державний банк, який довелося засновувати фактично заново. За Гетьманату Державний банк був одночасно як емісійним і депозитним банком банків, так і банком державного короткотермінового кредиту, який мав право приймати внески і надавати позики квазідержавним та іншим комерційним закладам та банкам. Офіційно він відкрився 2 вересня 1918 р.¹ Втім, Держбанк почав виявляти свою активну діяльність ще як до свого офіційного відкриття, так і до свого офіційного заснування (10 серпня 1918 р.), й не лише випуском кредитових білетів, що говорить про початок його повномірного функціонування.

Це виразно видно з балансів Банку та його відділів (включно із скарбницями). Активні операції Банку поступово зростають (з 1 липня по 23 листопада 1918 р.): каса Держбанку зросла з 126 млн. 732 тис. до 751 млн. 967 тис. крб.; облік векселів збільшився майже вдвічі (332 млн. 887 тис. до 652 млн. 446 тис. крб.); позики скарбниці під торговельні операції збільшилися з 619 млн. 966 тис. до 1 млрд. 129 млн. 359 тис. крб.; збільшилися, хоча й не набагато, спеціальні позики, а саме на 8 млн. крб., з яких зросли і спеціальні позики установам дрібного кредиту (з 12 млн. 160 тис. до 20 млн. 098 тис. крб.); банківські суми за кордоном з 53 млн. 400 тис. крб. (на 23 вересня) за два місяці піднялися до 257 млн. 352 тис. крб.; іноземних банкнотів з 1 липня по 23 листопада (без даних за жовтень) побільшало з 13 млн. 308 тис. до 44

¹ *Нагаєвський І.* Історія Української держави двадцятого століття. – К.: Український письменник, 1993. – С. 151.

млн. 235 тис. крб.; відсоткових паперів, що належали Держбанкові, збільшилися з 24 млн. 408 тис. до 1 млрд. 037 млн. 392 тис. крб., а поточний рахунок Держскарбниці зріс з 470 млн. 696 тис. до 719 млн. 166 тис. карбованців¹.

Порівняння активів Держбанку з його пасивом не заперечує подібного твердження. З 1 липня по 23 листопада 1918 р. сума випуску кредитових білетів Держбанком збільшилася з 409 млн. 519 тис. до 2 млрд. 528 млн. 038 тис. крб., термінових внесків було зроблено (на 23 листопада 1918 р.) на 14 млн. 456 тис. крб., а безтермінових – на 8 млн. 457 тис. крб. (на 1 липня 1918 р. – 2 млн. 862 тис. крб.), поточні рахунки, наприклад, зросли: державних і громадських установ з 237 млн. 562 тис. до 400 млн. 276 тис. крб., приватних кредитових установ – з 208 млн. 678 тис. до 354 млн. 173 тис. крб., відсоткові (тобто рахунки приватних осіб) – з 162 млн. 069 тис. до 204 млн. 099 тис. крб.; зменшились – ощадних кас (з 15 млн. 353 тис. до 2 млн. 258 тис. крб.)². Ось, скажімо, як змінювалися поточні рахунки приватних кредитових установ по всіх відділах Держбанку з вересня 1918 р.: 1 вересня – 203 млн. 081 тис. крб., 23 вересня – 249 млн. 857 тис. крб.³, 1 жовтня – 295 млн. 851 тис. крб., 1 листопада – 325 млн. 944 тис. крб., 23 листопада – 354 млн. 173 тис. крб.⁴ Наведені факти вказують на повільне, проте впевнене зростання активної діяльності Державного банку і приватних кредитових установ, що свідчить і про поступову стабілізацію економічної ситуації в країні, відродження фінансового життя і появи в населення довіри до уряду.

У цьому контексті ще більш переконливими виглядають (після застою у часи УНР) баланси приватних акціонерних банків⁵. У серпні 1918 р. “Финансовый журнал” констатував: “Київські банки з дня виходу більшовиків цілком очунали. Життя в банках тепер нагадує життя до війни. Біжучі рахунки в деяких великих банках збільшилися на 70-100 %... За наявними відомостями, щоденні надходження готівки тільки в двох великих банках доходять до 5-6 міл. карб.”⁶ Так, наприклад, внески на поточні рахунки у банківські приватні установи з 1 травня зросли з 836 млн. 942 тис. крб. до 1 млрд. 143 млн. 251 тис. крб. на 1 жовтня 1918 р.⁷, що свідчить про зростання довіри населення до банків, і гроші, які раніше ховалися “за п’єцами”, почали надходити в банківські структури. Незважаючи на те, що порівняно з величезними сумами паперових грошей, які попадали на терен України з Росії, таке збільшення відносно незначне, але показовою і характерною його рисою є те, що з кожним місяцем внески поступово зростали. Це підтверджують і зведені баланси приватних кредитових установ

¹ Неманов Л. М. Цит. праця. – С. 129.

² Там само. – С. 130.

³ Туган-Барановський М. Грошова криза української кооперації // Українська кооперація. – 1918. – Кн. 4. – жовтень. – С. 5.

⁴ Неманов Л. М. Цит. праця. – С. 130.

⁵ Там само. – С. 132-133.

⁶ Туган-Барановський М. Цит. праця. – С. 7.

⁷ Неманов Л. М. Цит. праця. – С. 133.

України. Так, у травні було внесено на поточні рахунки 30 млн. 605 тис. крб., у червні – 37 млн. 657 тис. крб., липні – 37 млн. 682 тис. крб., у серпні – 76 млн. 795 тис. крб., а у вересні – 123 млн. 570 тис. крб. Загалом же, на 1 жовтня 1918 р. внески на поточні банківські рахунки склали 1 млрд. 143 млн. 251 тис. крб.¹

Поступово, за час існування Гетьманату, банки не лише видавали з поточних рахунків, але й почали проводити активні операції. Із збільшенням торговельного обігу в Україні почали розширятися й банки. Разом з тим, з часу від'єднання України від Росії і за умов знищення петроградських і московських банківських правлінь, їх українські відділення функціонували практично самостійно. Зрозуміло, що за нових умов центром банківської діяльності в Україні повинен був стати Київ. Київські відділення після вигнання більшовиків дуже скоро самі почали відігравати роль центральних правлінь. Першим такої функції перебрало на себе київське відділення Азовсько-Донецького комерційного банку, що скликало в Києві з'їзд управляючих українськими відділеннями банку, які створили тимчасове правління із всіма повноваженнями й правами центрального правління². Згодом подібне було зроблено й іншими відділеннями банків, а до Києва почали переїжджати окремі члени петроградських і московських правлінь. Гетьманському уряду залишалося лише узаконити новостворені правління, що практично вже були створені й активно діяли, та санкціонувати перетворення Києва на вітчизняний банківський центр.

Такий крок було зроблено шляхом затвердження 13 листопада 1918 р. тимчасового *Закону про повномічності правлінь акційних комерційних банків, відділи та агенства яких знаходяться в межах України*³. В законі, зокрема, відзначалося, що акційні комерційні банки, місцеперебування правлінь яких (за їх статутом) визначено в Росії, і що мають відділи або агенства в межах Української Держави, продовжують свою діяльність на підставі власних статутів зі всіма визначеними в них додатками та змінами, а функції правлінь таких банків здійснюються їх членами, які прибули в Україну. Пунктом III закону постановлялося: “3. Про осіб, яким згідно зі ст. 2 цього закону, належать функції правлінь, Кредитова Канцелярія, на подання од Комітету з'їздів представників акційних банків короткострокового кредиту, може видавати, по кожному банку окремо, відповідні свідоцтва. Особа, або особи, зазначені в цих свідоцтвах, користуються всіма правами, що для правлінь присвоєні статутами підналежних банків та загальними законами і за свої вчинки по управлінню та завідуванню банком, його відділами та агенствами несуть відповідальність на загальних підставах, для правлінь встановлених”⁴. Довіреності по банку, його відділах та агенствах, а також інші акти могли видаватися за підписом одного з членів

¹ Там само.

² Там само. – С. 125.

³ ЦДАВОВ України, ф. 1064, оп. 1, спр. 191, арк. 1-1 зв.

⁴ Там само, арк. 1.

правління певного банку. Одночасно повноважність тих членів правлінь, яких було обрано до кінця 1917-1918 операційних років, автоматично продовжувались на 1918-1919 рр. за умови, якщо не відбувалися загальні збори акціонерів банку¹.

На той час в Україні вже було утворено кілька великих акціонерних банків: Південний комерційний банк з правлінням у Харкові (статут було затверджено міністром фінансів 16 вересня), Донецький гірсько-промисловий банк з правлінням у Харкові (статут затверджено 5 жовтня), Балтійсько-Чорноморський промисловий банк з правлінням у Києві (статут затверджено 10 жовтня) та Український промисловий банк з правлінням у Києві (статут затверджено 17 жовтня) тощо². Розширяли свою діяльність такі великі банки, як Дніпровсько-Донецький комерційний банк, Руський для зовнішньої торгівлі банк, Південний банк, Київський приватного кредиту банк, Руський торгово-промисловий банк, Центральний банк Товариства взаємного кредиту в Україні та інші акціонерні, суспільні, міські і кооперативні банки, товариства взаємного та іншого кредиту³.

Під час Гетьманату банківська діяльність в Україні пережила своє нове відродження і починала активно й всебічно розвиватися. Його падіння (14 грудня 1918 р. П.Скоропадський внаслідок збройного заколоту Директорії відмовився від влади) суттєво вдарило по банківській справі і з того часу вона почала поступово, але безповоротно занепадати. У цьому контексті важко не погодитися з думкою сучасника тих подій і дослідника вітчизняної фінансової політики Л.Неманова, який, до речі, несхвально ставився до української державності в будь-якій її формі і який зазначав: “Можна не сумніватися, що якби діяльність банків не була насильницько перервана повстанням Директорії, а потім радянською владою, то приватний кредитовий апарат на Україні вповні налагодився б, разом з нормальним розвитком кредиту, зменшилися б випуски паперових грошей і налагодилося б торговельне і промислове життя країни. Стан банків і поліпшення їхнього положення за час гетьманської влади є кращим показником того, які умови необхідні для того, щоби міг існувати і правильно функціонувати в країні кредитовий апарат, без котрого неможливе ніяке промислове і торгівельне життя”⁴.

¹ Там само.

² Державний Вістник. – 1918. – 10 вересня; 31 жовтня.

³ Там само. – 6 вересня; 5 жовтня.

⁴ Неманов Л. М. Вказ. праця. – С. 131.